

Adrianna Suska

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: suska.adrianna@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8485-7404

ZNAKOWANIE ŻYWNOŚCI JAKO FORMA ADMINISTRACYJNOPRAWNEJ OCHRONY KONSUMENTA

FOOD LABELLING AS A FORM OF CONSUMER PROTECTION IN ADMINISTRATIVE LAW

Abstract

This article discusses the role of administrative norms in food labelling regulations with regard to consumers' protection. Administrative regulations play a significant role in the entire food law system, particularly in the pursuit of its general objectives related to consumers' well-being. Food labelling is one of the instruments applied to ensure consumers' protection but it needs to be assisted by a legal apparatus enabling efficient control over the observance of the provisions and imposing sanctions for non-compliance. Not only is food label a basic channel of communication used by producers in order to provide consumers with information about products, but it also has a tremendous impact on consumers' food choices. Information shared on labels ought to be readable and understandable for the purpose of facilitating conscious food decision making. Nonetheless, despite the institutional support, consumers are still considered to be the weaker party on the food market, therefore food labelling regulations should be compliant with their awareness and habits.

KEYWORDS

food law, consumer protection, food labelling, administrative law, European Union

SŁOWA KLUCZOWE

prawo żywnościowe, ochrona konsumenta, znakowanie żywności, prawo administracyjne, Unia Europejska

1. WPROWADZENIE

Prawo żywnościowe to niedawno wyodrębniona dziedzina prawa normująca stosunki społeczne związane z procesem produkcji, przetwarzania i dystrybucji żywności oraz pasz dla zwierząt hodowlanych. Na autonomizację prawa żywnościowego – jako odrębnej dziedziny – wpływają jego główne cele związane z ochroną konsumenta oraz szczególny przedmiot jego regulacji, jakimi są kwestie związane z żywnością¹. Na system prawa żywnościowego składają się normy dwojakiego rodzaju: prywatno- i publicznoprawne. Unormowania administracyjnoprawne są niezwykle istotne, ponieważ zazwyczaj to one ustanawiają instytucje dążące do zapewnienia ochrony zdrowia i życia konsumenta². Do grupy przepisów administracyjnych stojących na straży ochrony konsumentów można zaliczyć regulacje dotyczące znakowania żywności – obejmujące reguły etykietowania, wyznaczające organy urzędowej kontroli żywności i ich kompetencje, a także określające sankcje administracyjne związane z nieprzestrzeganiem norm.

2. ŹRÓDŁA NORM DOTYCZĄCYCH ZNAKOWANIA ŻYWNOSTCI

Polskie normy prawa żywnościowego opierają się w dużej mierze na regulacjach unijnych. Nieobowiązująca już ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia³ wprowadziła europejskie standardy

¹ Zob. M. Korzycka, P. Wojciechowski, *Prawo żywnościowe jako nowa dziedzina prawa*, „Studia Iuridica Agraria” 2016, nr 14, s. 279–282.

² M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System prawa żywnościowego*, Warszawa 2017, s. 54.

³ Dz.U. z 2005 r. nr 31, poz. 265, z późn. zm.

do polskiego porządku prawnego, za to aktualna ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia⁴ stanowi w rzeczywistości implementację kilkudziesięciu aktów unijnych. Niektóre standardy funkcjonujące w Polsce przed przystąpieniem do Wspólnoty Europejskiej były jednak wyższe od europejskich, a rezygnacja z nich wpłynęła na osłabienie ochrony konsumenta w zakresie, który obejmowały⁵.

Unijną konstytucją prawa żywnościowego jest rozporządzenie nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r., nazywane Ogólnym Prawem Żywnościowym (*General Food Law*)⁶. Akt zawiera definicje legalne podstawowych pojęć, takich jak prawo żywnościowe i żywność, a także ustala cele i zasady ogólne dziedziny. W kwestii znakowania żywności kluczowym aktem normatywnym pozostaje rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności [...]⁷, w którym zostały wymienione ogólne reguły znakowania środków spożywczych.

System prawa żywnościowego jest stale rozbudowywany aktami prawnymi wydawanymi każdego roku przez organy Unii Europejskiej i krajowe. Jako przykłady polskich aktów regulujących znakowanie żywności można wskazać: ustawę z dnia 21 grudnia 2000 r. o jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych⁸, ustawę z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych⁹, rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2014 r. w sprawie znakowania poszczególnych rodzajów środków spożywczych¹⁰. We wspomnianych aktach prawnych – zarówno unijnych, jak i krajowych – istotna część norm regulowana jest metodą administracyjną.

⁴ Dz.U. z 2022 r. poz. 2132.

⁵ M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System...*, s. 61.

⁶ Dz.Urz. UE L 31, s. 1, ze zm., dalej: rozporządzenie 178/2002.

⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1924/2006 i (WE) nr 1925/2006 oraz uchylenia dyrektywy Komisji 87/250/EWG, dyrektywy Rady 90/496/EWG, dyrektywy Komisji 1999/10/WE, dyrektywy 2000/13/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, dyrektyw Komisji 2002/67/WE i 2008/5/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 608/2004 (Dz.Urz. UE L 304, s. 18, ze zm.), dalej: rozporządzenie 1169/2011.

⁸ Dz.U. z 2022 r. poz. 1688, z późn. zm., dalej: u.j.h.a.r.s.

⁹ Dz.U. z 2022 r. poz. 2268.

¹⁰ Dz.U. z 2015 r. poz. 29, z późn. zm.

3. OCHRONA KONSUMENTA

Mimo rosnącej świadomości żywieniowej, a także instytucjonalnego wzmocnienia pozycji konsumentów na rynku żywności konsumenci nadal nie zajmują takiej pozycji jak producenci. Przeciętny konsument nie wykazuje się tak specjalistyczną wiedzą, jaką posiada producent, a także ma zdecydowanie ograniczone możliwości wykrycia zaawansowanych technologicznie zafałszowań środków spożywczych¹¹. Ze względu na słabszą pozycję konsumenta, a także kluczowy wpływ odpowiedniego odżywiania na fizyczny i psychiczny dobrostan człowieka istotne jest stworzenie systemu wspomagającego ochronę konsumenta na rynku żywności.

Rola ochrony słabszego uczestnika rynku została wyrażona przez rozporządzenie 178/2002, w którym za główne i samoistne cele prawa żywnościowego uznano wysoki poziom ochrony zdrowia i życia ludzi, jak również ochronę interesów konsumentów, przy jednoczesnym uwzględnieniu uczciwych praktyk w handlu żywnością. Kiedy jest to właściwe, powinno się też brać pod uwagę ochronę zdrowia i warunków życia zwierząt, zdrowia roślin i środowiska naturalnego¹². Oznacza to, że prymat został nadany celom związanym z ochroną konsumentów żywności, a co więcej – na mocy art. 8 rozporządzenia 178/2002 została ona podniesiona do rangi zasad ogólnych dziedziny. Cele prawa żywnościowego znajdują też zastosowanie praktyczne – stanowią pryzmat dla wykładni jego przepisów oraz wpływają na zakres dopuszczalnego działania administracji publicznej¹³. Jednym z narzędzi realizacji założeń prawa żywnościowego, w tym interesów konsumentów, jest znakowanie żywności¹⁴.

Analiza informacji zamieszczonych na etykietach środków spożywczych powinna pozwalać kupującym dokonywać świadomych wyborów żywności, które bezsprzecznie wpływają na dietę, a co za tym idzie – na zdrowie i jakość życia konsumentów finalnych. Etykieta stanowi dla konsumenta zazwyczaj najłatwiej dostępne i najbliższe źródło informacji o środku spożywczym, powinna zatem spełniać przede wszystkim funkcję informacyjną¹⁵. Jest przy tym pewnego rodzaju dokumentem, który powinien stanowić o jakości produktu¹⁶. Oprócz osobistych preferencji, przyzwyczajajeń czy opinii innych etykieta stanowi ważny

¹¹ A. Kowalska, *Problem fałszowania żywności w Polsce*, „Problemy Jakości” 2016, nr 9, s. 31.

¹² Artykuł 5 rozporządzenia 178/2002. Zob. P. Wojciechowski, *Cele prawa żywnościowego*, „Studia Iuridica Agraria” 2014, nr 12, s. 46–48.

¹³ P. Wojciechowski, *Cele prawa...*, s. 63.

¹⁴ M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System...*, s. 50.

¹⁵ P. Wojciechowski, *Regulacje dotyczące informacji na temat żywności*, (w:) M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System prawa żywnościowego*, Warszawa 2017, s. 416.

¹⁶ S. Kowalczyk, M. Kwasek, *Jakość żywności na polskim rynku – zagrożenia i sposoby ich eliminacji*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2020, nr 3(364), s. 82; G. Krasnowska, A.M. Salej-

czynnik wpływający na wybór żywności przez konsumenta¹⁷. Czytając informacje dołączone do żywności, polscy konsumenci zwracają uwagę przede wszystkim na obowiązkowo podawane informacje, takie jak: skład, termin przydatności do spożycia lub datę minimalnej trwałości, masę netto, a w mniejszym stopniu na markę, jakość, certyfikację czy znaki jakości¹⁸.

4. PODSTAWOWE ZASADY ZNAKOWANIA ŻYWNOSTCI

Zgodnie z definicją legalną żywnością (środkiem spożywczym) są jakiekolwiek substancje lub produkty przeznaczone do spożycia przez ludzi, lub których spożycia przez ludzi można się spodziewać, niezależnie od stopnia ich przetworzenia¹⁹. Oznakowaniem żywności można nazwać wszystkie dotyczące jej informacje, które są zamieszczone na opakowaniu środka spożywczego lub dołączone do niego. Zgodnie z art. 9 rozporządzenia 1169/2011 zasadą jest, że na środku spożywczym powinny zostać umieszczone przede wszystkim:

- jego nazwa,
- wykaz składników,
- wymienione w załączniku II rozporządzenia składniki lub substancje pomocnicze w przetwórstwie albo uzyskane z nich składniki lub substancje pomocnicze, powodujące alergie lub reakcje nietolerancji, użyte przy wytworzeniu lub przygotowywaniu żywności i nadal obecne w produkcie gotowym, nawet jeżeli ich forma uległa zmianie,
- ilość składników lub ich kategorii,
- ilość netto żywności,
- wartość odżywcza,
- data minimalnej trwałości lub termin przydatności do spożycia,
- specjalne warunki przechowywania lub warunki użycia,
- nazwa lub firma i adres podmiotu, pod którego nazwą lub firmą jest wprowadzany na rynek dany środek spożywczy, lub importer danego środka na rynek Unii.

Ponadto istnieje obowiązek zamieszczenia instrukcji użycia w przypadkach, gdy jej brak utrudniałby odpowiednie użycie środka spożywczego. W sytuacjach

da, *Ocena wiedzy konsumentów na temat znakowania żywności*, „Żywność. Nauka. Technologia. Jakość” 2011, nr 1(74), s. 173.

¹⁷ M. Niewczas, *Kryteria wyboru żywności*, „Żywność. Nauka. Technologia. Jakość” 2013, nr 6(91), s. 205–206.

¹⁸ *Ibidem*, s. 208.

¹⁹ Artykuł 2 rozporządzenia 178/2002.

określonych w art. 26 rozporządzenia 1169/2011 należy ponadto zamieścić informacje o kraju lub miejscu pochodzenia produktu.

Zakres informacji obligatoryjnych może się różnić ze względu na rodzaj żywności czy opakowania, w którym znajduje się środek spożywczy. Wśród licznych przykładów szczególnych regulacji znakowania określonych typów żywności można przywołać konieczność umieszczenia procentu masy kakaowej na opakowaniu czekolady²⁰ czy rzeczywistej zawartości objętościowej alkoholu na napojach o zawartości alkoholu większej niż 1,2%. Napoje alkoholowe wyróżniają się również tym, że na ich etykietach nie muszą być zamieszczone informacje o wykazie składników i wartości odżywczej²¹. W przypadku etykiet preparatów dla niemowląt i małych dzieci producent – oprócz obowiązku zamieszczenia dodatkowych informacji obligatoryjnych – musi przedstawić produkt w taki sposób, by nie zniechęcał do karmienia piersią²². Na tle ostatniego przykładu wyłania się kolejna rola norm administracyjnoprawnych w znakowaniu żywności, a mianowicie: regulowanie sposobu prezentacji wiadomości o środku spożywczym.

Informacje dołączone do produktu powinny być proste i zrozumiałe, tak aby przemawiały do przeciętnego konsumenta i pozwoliły mu na świadomy wybór środka spożywczego²³. Na terenie Polski obowiązuje wymóg oznakowania w języku polskim produktów żywnościowych znajdujących się w obrocie²⁴. Zasadniczo obowiązkowe informacje wydrukowane na opakowaniu lub etykiecie muszą być czytelne, a czcionka powinna mieć rozmiar co najmniej 1,2 mm; w przypadku opakowań mniejszych niż 80 cm² minimalny rozmiar czcionki może wynosić 0,9 mm. Na opakowaniach, których największa powierzchnia jest mniejsza niż 10 cm², dopuszczalne jest pominięcie części informacji obligatoryjnych, ale nadal konieczne jest umieszczenie najważniejszych z nich (nazwy, alergenów, ilości netto i daty minimalnej trwałości lub terminu przydatności do spożycia), za to wykaz składników jest podawany za pośrednictwem innych środków lub udostępniany na życzenie konsumenta²⁵.

²⁰ Zob. § 11 ust. 2 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2014 r. w sprawie znakowania poszczególnych rodzajów środków spożywczych.

²¹ Artykuł 9 ust. 1 lit. k i art. 16 ust. 4 rozporządzenia 1169/2011.

²² Artykuł 10 ust. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 609/2013 z dnia 12 czerwca 2013 r. w sprawie żywności przeznaczonej dla niemowląt i małych dzieci oraz żywności specjalnego przeznaczenia medycznego i środków spożywczych zastępujących całodzienną dietę, do kontroli masy ciała oraz uchylające dyrektywę Rady 92/52/EWG, dyrektywy Komisji 96/8/WE, 1999/21/WE, 2006/125/WE i 2006/141/WE, dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/39/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 41/2009 i (WE) nr 953/2009 (Dz.Urz. UE L 181, s. 35, ze zm.).

²³ Pkt 41 preambuły i art. 7 rozporządzenia 1169/2011.

²⁴ Artykuł 48 ust. 2 ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia.

²⁵ Artykuł 13 i art. 16 ust. 2 rozporządzenia 1169/2011.

Etykiety nie mogą wprowadzać w błąd, w tym poprzez nazwę czy inne określenia, które mogłyby sugerować cechy produktu, których ten nie ma²⁶. Nieprawdziwe lub nieprawidłowe informacje mogą zostać uznane za fałszowanie żywności, co dotyczy nie tylko informacji obligatoryjnych, ale też fakultatywnych.

5. DODATKOWE INFORMACJE NA ETYKIETACH

Oprócz informacji wymaganych przez prawo producenci żywności mogą zamieszczać na środkach spożywczych fakultatywne informacje i oznaczenia. Mimo braku ich kompletnej listy, a także zasady dobrowolności w zamieszczaniu dodatkowych wiadomości o produkcie działania producentów są ograniczone wymogiem zgodności z prawdą każdego oświadczenia o środku spożywczym. Wszelkie informacje i oznaczenia, bez względu na to, czy są one obligatoryjne czy fakultatywne, muszą być zgodne z faktycznymi właściwościami produktu²⁷. Rozporządzenie (WE) nr 1924/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. w sprawie oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych dotyczących żywności²⁸ reguluje możliwość stosowania na etykietach oświadczeń żywieniowych, zdrowotnych czy oświadczeń o zmniejszaniu ryzyka choroby, jeśli środek spożywczy spełnia wymagania określone w tym akcie prawnym. Oświadczenia te stanowią informacje stwierdzające, sugerujące lub dające do zrozumienia, że:

- produkt ma szczególne właściwości odżywcze ze względu na specyficzną wartość kaloryczną lub substancje, które zawiera lub których nie zawiera – oświadczenia żywieniowe,
- występuje związek między kategorią żywności, daną żywnością lub jednego z jej składników a zdrowiem – oświadczenia zdrowotne,
- spożycie danej kategorii żywności, danej żywności lub jednego z jej składników znacząco zmniejsza jakiś czynnik ryzyka w rozwoju choroby dotykającej ludzi – oświadczenie o zmniejszaniu ryzyka choroby²⁹.

Na etykietach mogą znajdować się znaki i certyfikaty jakości świadczące o wyróżniających cechach produktu. Przykładem jest znak „Poznaj Dobrą Żywność”. Może on zostać przyznany produktowi ze względu na skład surowcowy, cechy mikrobiologiczne i sensoryczne, zawartość składników odżywczych i funkcjonalnych, ilość stosowanych substancji dodatkowych oraz metody przetwarzania i utrwalania. Środek spożywczy musi mieć udokumentowaną wyróż-

²⁶ Artykuł 7 rozporządzenia 1169/2011.

²⁷ Artykuł 36 rozporządzenia 1169/2011.

²⁸ Dz.Urz. UE L 404, s. 9, ze zm., dalej: rozporządzenie 1924/2006.

²⁹ Artykuł 2 ust. 2 pkt 4–6 rozporządzenia 1924/2006.

niającą się jakość wytwarzanych produktów, a decyzję o przyznaniu znaku wydaje minister właściwy do spraw rynków rolnych na okres 3 lat³⁰.

Producenci żywności na zasadzie dobrowolności mogą używać znaku „Produkt polski”, jeśli środek spożywczy i jego składniki zostały wyprodukowane na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, przy czym dopuszcza się, by nie więcej niż 25% masy wszystkich składników (nie wliczając w to wody) stanowiły produkty, których nie można zastąpić składnikami wyprodukowanymi w Polsce³¹.

Stosunkowo popularnym oznaczeniem wydaje się być eurolisic informujący o pochodzeniu żywności z rolnictwa ekologicznego. Aby producent mógł zamieścić unijne logo rolnictwa ekologicznego na swoim produkcie, musi spełnić wiele wymagań wyrażonych w rozporządzeniu 2018/848³², a także rozporządzeniu wykonawczym 2020/464³³. Choć szczegółowe warunki różnią się w zależności od rodzaju produktu, to istnieją ogólne zasady produkcji ekologicznej, wśród których można wskazać: odpowiedzialne korzystanie z energii i zasobów naturalnych, ochronę elementów naturalnego krajobrazu, wysoką jakość żywności czy zaniechanie stosowania GMO³⁴.

Istnieje także możliwość specjalnego wyróżnienia produktów, które zostały wytworzone zasadniczo bez wykorzystania GMO. Na mocy ustawy z dnia 13 czerwca 2019 r. o oznakowaniu produktów wytworzonych bez wykorzystania organizmów genetycznie zmodyfikowanych jako wolnych od tych organizmów³⁵ producent na zasadzie dobrowolności może używać oznaczenia „bez GMO” (dla pasz oraz produktów pochodzenia roślinnego i żywności wieloskładnikowej, niezawierającej składników odzwierzęcych) oraz „wyprodukowane bez stosowania GMO” (dla produktów pochodzenia zwierzęcego i żywności wieloskładnikowej, zawierającej składnik odzwierzęcy).

W kontekście żywności genetycznie modyfikowanej warto jeszcze wskazać, że produkty GMO (zawierające składniki GMO) mogą się znajdować na rynku, jeśli zostały wpisane do Unijnego Rejestru Genetycznie Zmodyfikowanej Żywności i Pasy oraz są należycie oznakowane. Zamieszczając informację o gene-

³⁰ A. Kapala, *Z prawnej problematyki wyróżniania produktów lokalnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2017, nr 2(21), s. 55–56.

³¹ Artykuł 7b u.j.h.a.r.s.

³² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/848 z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 (Dz.Urz. UE L 150, s. 1).

³³ Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2020/464 z dnia 26 marca 2020 r. ustanawiające szczegółowe zasady dotyczące stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/848, w odniesieniu do dokumentów niezbędnych w celu uznania z mocą wsteczną okresów do celów konwersji, produkcji produktów ekologicznych oraz informacji, które mają być dostarczane przez państwa członkowskie (Dz.Urz. UE L 98, s. 2).

³⁴ Wyklucza się stosowanie GMO, produktów wytworzonych z GMO i produktów wytworzonych przy użyciu GMO, innych niż lecznicze produkty weterynaryjne.

³⁵ Dz.U. z 2021 r. poz. 763.

tycznie zmodyfikowanej żywności, producent powinien posłużyć się jednym z następujących określeń:

- „genetycznie zmodyfikowany”,
- „wyprodukowany z genetycznie zmodyfikowanego (nazwa składnika)”,
- „zawiera genetycznie zmodyfikowany (nazwa organizmu)”,
- „zawiera (nazwa składnika) wyprodukowany z genetycznie zmodyfikowanego (nazwa organizmu)”³⁶.

Ze względu na rosnące zainteresowanie wpływem produkcji żywności na środowisko coraz powszechniejsze stają się *sustainability labels*, w Polsce nazywane znakami ekologicznymi. Wśród nich można wymienić certyfikaty (np. Rainforest Alliance, UTZ Certified, Certyfikat Zrównoważonego Rybołówstwa MSC), oznaczenia śladu węglowego produktu (np. Carbon Trust) czy oznaczenia całościowo oceniające wpływ produktu na środowisko (np. Eco-Score, Planet-Score). Coraz częściej na przodzie opakowania zamieszczane są dodatkowe formy wyrażania i prezentacji wartości odżywczej produktu (*Front-of-Pack Labelling*), a w badaniach potwierdzono wpływ takich oznakowań na wybory konsumentów³⁷. Jako przykład można wymienić oznaczenia typu (*Multiple*) *Traffic Lights* czy zyskujący ostatnio popularność Nutri-Score, który ma zarówno wielu zwolenników, jak i przeciwników.

Chociaż dodatkowe wiadomości o produkcie często pozwalają lepiej zapoznać się z jego cechami, niestety, mogą prowadzić do dezorientacji konsumenta. Nadmiar informacji może sprawić, że konsument nie będzie w stanie określić, które informacje są dla niego istotne, albo może się zniechęcić do zapoznania się z nimi.

6. NIEZROZUMIAŁOŚĆ ETYKIET

Mimo wymogów prostoty i zrozumiałości informacji opisujących żywność regulacje etykietowania środków spożywczych są bardzo szczegółowe i większość z nich nie jest znana przeciętnemu konsumentowi. Odpowiednie znakowanie produktów może także sprawiać problemy przedsiębiorcom, a w niektórych przypadkach nawet odpowiednie zastosowanie przez nich przepisów może

³⁶ A. Kowalska, J. Kowalski, *Znakowanie żywności wolnej od GMO w polskim systemie prawa żywnościowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020, nr 2, s. 217.

³⁷ Zob. S. Storcksdieck Genannt Bonsmann et al., *Front-of-pack nutrition labelling schemes: A comprehensive review*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2020; E.A. Finkelstein et al., *A randomized controlled trial evaluating the relative effectiveness of the multiple traffic light and nutri-score front of package nutrition labels*, „Nutrients” 2019, vol. 11(9); B. Neal et al., *Effects of different types of front-of-pack labelling information on the healthiness of food purchases – a randomised controlled trial*, „Nutrients” 2017, vol. 9(12).

doprowadzić do wprowadzenia konsumenta w błąd. Badania wskazują, że dla wielu konsumentów oznaczenia zawarte na produktach żywnościowych nie są w pełni zrozumiałe i czytelne³⁸. W praktyce na czytelność wpływają między innymi: czcionka, wielkość i zagęszczenie liter, słaba jakość druku, barwa tła i liter oraz kontrast między nimi, długość wierszy czy rozmieszczenie tekstu. Brak zrozumienia może być spowodowany użyciem nieznanymi konsumentowi skrótów czy eksponowaniem mniej istotnych informacji, co potęguje nadmiar treści prowadzący do trudności z ustaleniem ich ważności i większe zagęszczenie powierzchni zadruku³⁹.

Badania wspominają o problemach z odróżnieniem dwóch zbliżonych do siebie, ale jednak różnych sformułowań, jakimi są termin przydatności do spożycia (dalej: TPDS) i data minimalnej trwałości (dalej: DMT). DMT jest datą, do której środek spożywczy zachowuje swoje szczególne właściwości pod warunkiem jego właściwego przechowywania, a spożycie środka po oznaczonym dniu nie wiąże się automatycznie z wystąpieniem niebezpieczeństwa dla zdrowia konsumenta. Przed wyznaczoną datą na opakowaniach znajdują się sformułowania: „Najlepiej spożyć przed...” (data dzienna) lub „Najlepiej spożyć przed końcem...” (stosowane w innych przypadkach). W przypadku środków spożywczych, które z mikrobiologicznego punktu widzenia szybko się psują i mogą z tego powodu stanowić bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia ludzkiego, zamiast DMT producent powinien umieścić termin przydatności do spożycia (TPDS). Po jego upływie środek spożywczy uznawany jest za niebezpieczny. W Polsce przed tym terminem powinno znaleźć się sformułowanie „Należy spożyć do...”⁴⁰. Chociaż prawo wymaga, by na środku spożywczym znalazło się oznaczenie DMT albo TPDS, spełniają one inną funkcję, gdyż DMT odnosi się do jakości produktu, a TPDS ma informować o bezpieczeństwie środka spożywczego⁴¹. Mimo odmiennych ról – zgodnie z polskim prawem – środki spożywcze oznakowane datą minimalnej trwałości lub terminem przydatności do spożycia mogą znajdować się w obrocie do daty lub terminu znajdujących się na etykiecie⁴². Niemożność rozróżnienia tych dwóch

³⁸ Zob. G. Krasnowska, A.M. Salejda, *Ocena wiedzy...*, s. 173; M. Tomaszewska-Pielacha, I. Ozimek, *Czytelność, zrozumiałość i kompletność informacji zamieszczanych na opakowaniach żywności w opinii konsumentów*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2011, nr 4(92); M. Ankiel, M. Grzybowska-Brzezińska, *Wartość informacyjna opakowań jako determinanta zakupu żywności*, „Marketing Instytucji Naukowych i Badawczych” 2020, nr 2(36); N. Kozik, *Opakowanie jako narzędzie wpływania na wybory konsumentów i czytelność przekazywanych przez nie komunikatów na przykładzie ekskluzywnych wód mineralnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2019, nr 4.

³⁹ N. Kozik, *Opakowanie...*, s. 24–25; M. Tomaszewska-Pielacha, I. Ozimek, *Czytelność...*, s. 821–822.

⁴⁰ Załącznik X rozporządzenia 1169/2011.

⁴¹ EFSA Panel on Biological Hazards (BIOHAZ), K. Koutsoumanis et al., *Guidance on date marking and related food information: part 1 (date marking)*, „EFSA Journal” 2020, vol. 18(12), s. 41–42.

⁴² Artykuł 52 ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia.

instytucji i ich funkcji przejawia się między innymi we wzmożonym marnowaniu żywności, która nadaje się jeszcze do spożycia. Co ciekawe, kłopot z rozpoznaniem dwóch komunikatów nie dotyczy jedynie kupujących. Przejawia się również w umieszczaniu nieprawidłowych sformułowań na etykietach i świadczy o tym, że producenci żywności też mierzą się z problemami wyboru odpowiedniego rodzaju oświadczenia⁴³.

Za kolejny przykład regulacji budzących wątpliwości mogą posłużyć oświadczenia o braku zawartości określonych substancji, uregulowane w przywoływanym już rozporządzeniu 1924/2006. Określenia typu: „Nie zawiera cukrów”, „Nie zawiera soli lub sodu” czy „Nie zawiera tłuszczów”, niekoniecznie oznaczają, że w produkcie w ogóle nie występuje wskazany składnik. Jeśli zawartość danej substancji nie przekracza maksymalnego stężenia ustalonego w rozporządzeniu, określenie: „Nie zawiera...” może zostać zastosowane. Chociaż normy te są bardzo niskie, to można przypuszczać, że konsumenci takie oświadczenia odczytują jako deklaracje o braku jakiejkolwiek zawartości⁴⁴. Bardziej problematyczna wydaje się jednak możliwość znakowania produktów jako bezglutenowe, w przypadkach gdy zawartość glutenu w nich nie przekracza 20 mg/kg⁴⁵. Chociaż procentowo dopuszczalny poziom glutenu w produkcie jest niewielki, to jego obecność może mieć szczególne znaczenie dla osób chorujących na celiakię czy nietolerujących glutenu⁴⁶.

Ponadto ani w prawie unijnym, ani w prawie krajowym nie zostało uregulowane znakowanie produktów bez laktozy. W roku 2016 Główny Inspektor Sanitarny wydał opinię informującą o tym, że w produkcie oznaczonym jako bezlaktozowy maksymalny poziom laktozy powinien wynosić maksymalnie 0,01%. W praktyce opakowania produktów bezlaktozowych często wyróżniają się fioletowymi odcieniami⁴⁷.

Organy unijne dostrzegają, że znakowanie produktów nie zawsze spełnia swoje cele, dlatego na przełomie lat 2021 i 2022 prowadzone były konsultacje

⁴³ Zob. L. Toma, M. Costa Font, B. Thompson, *Impact of consumers' understanding of date labelling on food waste behaviour*, „Operational Research. International Journal” 2020, vol. 20(2); U. Smotyja, *Znakowanie terminami trwałości a marnotrawstwo żywności*, (w:) eadem, *Znaczenie badań nad trwałością żywności w aspekcie zapewnienia jej jakości i bezpieczeństwa konsumenta*, Poznań 2016; D. Zielińska et al., *Consumer understanding of the date of minimum durability of food in association with quality evaluation of food products after expiration*, „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2020, nr 17(5).

⁴⁴ P. Wojciechowski, *Informacja o braku zawartości określonych substancji w żywności w regulacjach prawa żywnościowego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2018, nr 1(22), s. 120.

⁴⁵ Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 828/2014 z dnia 30 lipca 2014 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat nieobecności lub zmniejszonej zawartości glutenu w żywności (Dz.Urz. UE L 228, s. 5).

⁴⁶ P. Wojciechowski, *Informacja o braku...*, s. 117–119.

⁴⁷ M. Małkowska, D. Pogorzelska, *Rynek mlecznych produktów bezlaktozowych a świadomość konsumentów*, (w:) W. Truszkowski, P.R. Sosna (red.), *Uwarunkowania bezpieczeństwa i jakości żywności w Polsce*, Olsztyn 2019, s. 129.

„Etykietowanie żywności – przegląd przepisów dotyczących informacji przekazywanych konsumentom”. To oznacza, że w przyszłości można spodziewać się etykiet bardziej dostosowanych do potrzeb konsumentów żywności.

7. URZĘDOWA KONTROLA ZNAKOWANIA ŻYWNOSTCI

System urzędowej kontroli żywności w Polsce ma charakter rozproszony, w przeciwieństwie do większości krajów Unii⁴⁸. Urzędową kontrolę żywności sprawują przede wszystkim: Państwowa Inspekcja Sanitarna (PIS), Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych (IJHARS), Inspekcja Weterynaryjna (IW), a także Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa (PIORiN), nad którymi nadzór sprawują minister właściwy ds. rolnictwa (nadzór nad IJHARS, IW, PIORiN) i minister właściwy ds. zdrowia (nadzór nad PIS)⁴⁹.

Od dnia 1 lipca 2020 r. kontrola znakowania żywności spoczywa w większości na Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, która została „powołana do kontroli przestrzegania przepisów o jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych, w tym w zakresie ochrony interesów i praw konsumentów finalnych”⁵⁰. Zgodnie z definicją zawartą w ustawie o jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych artykułami rolno-spożywczymi są: produkty rolne, runo leśne, dziczyzna, organizmy morskie i słodkowodne w postaci surowców, półproduktów oraz wyrobów gotowych otrzymywanych z tych surowców i półproduktów, w tym środki spożywcze i pasze przeznaczone dla zwierząt domowych⁵¹. Choć desygnaty ustawowej definicji artykułu rolno-spożywczego nie pokrywają się w całości z desygnatami definicji legalnej żywności z rozporządzenia 178/2002, do której odsyła ustawa o jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych, to przypadki rodzajów żywności wykraczającej poza zakres znaczeniowy artykułu rolno-spożywczego są rzadkie⁵².

Pojęcie jakości handlowej zawiera między innymi wymagania wynikające ze sposobu oznakowania, nieobjęte wymaganiami sanitarnymi, weterynaryjnymi lub fitosanitarnymi. Ponadto IJHARS kontroluje prawidłowość oznakowania materiałów i wyrobów przeznaczonych do kontaktu z żywnością. Realizując zadania związane z kontrolą jakości handlowej, na podstawie art. 29 u.j.h.a.r.s. wojewódzki inspektor w drodze decyzji może między innymi zakazać wprowa-

⁴⁸ NIK, *System kontroli bezpieczeństwa żywności w Polsce – stan obecny i pożądane kierunki zmian*, LLO.034.001.2020, Warszawa 2020, s. 46.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 18.

⁵⁰ Artykuł 16 ust. 3 u.j.h.a.r.s.

⁵¹ Artykuł 3 pkt 1 u.j.h.a.r.s.

⁵² P. Wojciechowski, (w:) A. Szymecka-Wesołowska (red.), *Bezpieczeństwo żywności i żywienia. Komentarz*, Warszawa 2013, komentarz do art. 73, s. 902.

dzenia do obrotu artykułu rolno-spożywczego niespełniającego wymagań jakości handlowej lub nakazać, aby został poddany określonym zabiegom (np. zmianie oznakowania).

Wśród kompetencji IJHARS można wyróżnić eliminowanie z obrotu artykułów rolno-spożywczych zafałszowanych, czyli produktów, których skład nie spełnia wymagań jakości handlowej lub takich, w których zostały wprowadzone zmiany mające na celu ukrycie ich rzeczywistych właściwości, jeśli działania te naruszają w sposób istotny interesy konsumentów finalnych. Falszowanie żywności może w szczególności obejmować zmianę lub ukrycie rzeczywistego składu produktu, używanie nazwy niezgodnej z przepisami lub prawdą, jak również podanie na etykiecie nieprawdziwych informacji o produkcie⁵³. Jak pokazuje praktyka, to właśnie nieprawidłowe etykietowanie żywności jest w większości przypadków przyczyną uznania produktu za zafałszowany⁵⁴.

Do najczęściej występujących zafałszowań należą:

- pomijanie w składzie składników małowartościowych, a nawet szkodliwych dla zdrowia,
- wykorzystywanie zabiegów dążących do wykształcenia u konsumenta przeświadczenia o właściwościach czy cechach, których produkt nie posiada,
- deklarowanie na etykiecie wyższej masy produktu niż jest w rzeczywistości,
- umieszczanie w wykazie składników, które w rzeczywistości nie zostały użyte w produkcie⁵⁵.

Przeciwdziałanie obecności na rynku produktów zafałszowanych jest istotne nie tylko dla konsumentów, lecz także dla przedsiębiorców. Jak już wspomniano, przeciętny konsument nie ma zaplecza badawczego ani pogłębionej wiedzy o regulacjach znakowania żywności. Zwykle dokonuje jedynie oceny organoleptycznej produktu i tylko w bardzo wąskim zakresie w warunkach domowych może zbadać produkt z uwzględnieniem parametrów fizykochemicznych (np. zważyć masę netto produktu), a to właśnie ich analiza w połączeniu z oceną znakowania dają zazwyczaj podstawy do stwierdzenia zafałszowań⁵⁶. Dla przedsiębiorców wykrywanie zafałszowań żywności jest ważne ze względu na uczciwość konkurencji.

IJHARS ma obowiązek upublicznienia informacji o przedsiębiorstwach fałszujących artykuły rolno-spożywcze⁵⁷, co dla wielu przedsiębiorców może być nawet bardziej dotkliwie niż kara pieniężna, ponieważ wpływa na renomę i zaufa-

⁵³ Artykuł 3 pkt 10 u.j.h.a.r.s.

⁵⁴ Zob. S. Kowalczyk, M. Kwasek, *Jakość żywności...*, s. 84.

⁵⁵ S. Kowalczyk, *Bezpieczeństwo i jakość polskiej żywności*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2014, z. 4(16), s. 151.

⁵⁶ S. Kowalczyk, M. Kwasek, *Jakość żywności...*, s. 81.

⁵⁷ Artykuł 29 ust. 5 i art. 40a ust. 4a u.j.h.a.r.s.

nie konsumenta do produktu czy producenta⁵⁸. Kara pieniężna nakładana jest na podmiot wprowadzający do obrotu zafałszowane artykuły rolno-spożywcze, a jej wysokość wynosi nie mniej niż 1000 zł i nie przekracza 10% przychodu osiągniętego w roku rozliczeniowym poprzedzającym rok nałożenia kary. Ponadto producent ponosi odpowiedzialność za wprowadzenie do obrotu artykułów nieodpowiadających jakości deklarowanej w ich oznakowaniu, a kara pieniężna w tym przypadku wynosi nie mniej niż 500 zł i maksymalnie może stanowić pięciokrotność korzyści majątkowej faktycznie uzyskanej lub która mogłaby być uzyskana przez wprowadzenie artykułów do obrotu. Przy ustalaniu wysokości kar Główny Inspektor lub wojewódzki inspektor „uwzględni stopień szkodliwości czynu, zakres naruszenia, dotychczasową działalność podmiotu działającego na rynku artykułów rolno-spożywczych i wielkość jego obrotów oraz przychodu, a także wartość kontrolowanych artykułów rolno-spożywczych”⁵⁹.

Wspomniane kary stanowią przykłady represyjnej odpowiedzialności administracyjnej, często występującej w polskim systemie prawa żywnościowego⁶⁰. Podmiot fałszujący żywność może jednak podlegać także odpowiedzialności karnej uregulowanej w ustawie o bezpieczeństwie żywności i żywienia. Akt zawiera definicję środka spożywczego zafałszowanego, która po części różni się od definicji artykułu rolno-spożywczego zafałszowanego. Przede wszystkim odnosi się ona do środków spożywczych (żywności), a ponadto zabiegi fałszujące wpływają na bezpieczeństwo żywności. Zafałszowanym środkiem spożywczym jest taki, którego właściwości (w tym skład) zostały zmienione bez poinformowania konsumenta zgodnie z procedurami określonymi w rozporządzeniu 1169/2011 lub z zamiarem ukrycia jego rzeczywistych właściwości⁶¹. Zgodnie z art. 97 ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia, produkcja lub wprowadzanie do obrotu takiego środka są zagrożone sankcją grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku, a w przypadku środków o znacznej wartości – karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 3 lat.

Warto wspomnieć, że w ramach ochrony konsumenta, oprócz odpowiedzialności administracyjnej i karnej, podmioty mogą również ponosić odpowiedzialność cywilną, przykładowo za dokonanie nieuczciwej praktyki rynkowej⁶² czy za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny⁶³. Wymienione regulacje są

⁵⁸ I. Ozimek, J. Szlachciuk, N. Przeździecka-Czyżewska, *Zafałszowania artykułów rolno-spożywczych w świetle regulacji prawnych oraz działań organów urzędowej kontroli żywności w Polsce*, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2017, nr 120, s. 106.

⁵⁹ Artykuł 40a ust. 1 pkt 3 i 4 oraz ust. 5 u.j.h.a.r.s.

⁶⁰ P. Wojciechowski, *Z problematyki odpowiedzialności administracyjnej i karnej w prawie żywnościowym*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2011, nr 1(8), s. 75.

⁶¹ Artykuł 3 ust. 3 pkt 45 ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia.

⁶² Artykuł 12 ustawy z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 2070).

⁶³ Artykuły 449¹–449¹⁰ ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360, z późn. zm.).

jedynie przykładami sankcji naruszenia regulacji dotyczących znakowania żywności.

Kontrole znakowania żywności oraz sankcje za naruszenie przepisów są konieczne do zapewnienia bezpieczeństwa konsumenta żywności, a także ochrony jego interesów. W literaturze podaje się, że na poprawę bezpieczeństwa żywności i ochrony konsumenta mogą wpłynąć:

- ujednolicenie struktur urzędowej kontroli żywności⁶⁴,
- konsekwentne kontrole⁶⁵,
- wprowadzenie odpowiedniego modelu odpowiedzialności administracyjnej⁶⁶,
- sprawienie, że oszustwa żywnościowe będą nieopłacalne, a kary skutecznie zniechęcą do fałszowania żywności⁶⁷,
- edukacja konsumentów i przedsiębiorców⁶⁸.

8. PODSUMOWANIE

Rola norm publicznoprawnych w systemie prawa żywnościowego jest niezaprzeczalnie istotna. Przepisy o charakterze administracyjnym określają między innymi reguły prawidłowego znakowania żywności czy nadają uprawnienia kontrolne organom administracji publicznej stojącym na straży bezpieczeństwa oraz jakości środków spożywczych. Uregulowanie znakowania produktów żywnościowych normami administracyjnoprawnymi jest konieczne do zapewnienia realizacji celów prawa żywnościowego, w tym przede wszystkim wysokiej ochrony zdrowia i życia konsumenta oraz ochrony jego interesów. W obliczu coraz bardziej zaawansowanych możliwości fałszowania żywności, a także szczególowości regulacji prawnych niesamowicie ważną rolę odgrywają urzędowe kontrole oraz sankcje związane z naruszeniem regulacji dotyczących etykietowania, mające zapewnić bezpieczeństwo zarówno zdrowotne, jak i jakościowe żywności.

Etykieta jest swoistym kanałem komunikacyjnym między producentem żywności a jej konsumentem, często najłatwiej dostępnym źródłem informacji o produkcie oraz czynnikiem wpływającym na procesy decyzyjne konsumentów. Wymagania dotyczące znakowania są rozbudowane, tak aby jak najpełniej realizować cele prawa żywnościowego i otoczyć konsumenta ochroną na rynku

⁶⁴ NIK, *System kontroli...*, s. 47.

⁶⁵ S. Kowalczyk, M. Kwasek, *Jakość żywności...*, s. 76.

⁶⁶ P. Wojciechowski, *Informacja o braku...*, s. 109.

⁶⁷ A. Kowalska, *Problem fałszowania...*, s. 35.

⁶⁸ NIK, *System kontroli...*, s. 13; I. Ozimek, *Ochrona konsumentów na rynku żywności w świetle zmieniających się regulacji prawnych*, „Handel Wewnętrzny” 2013, nr 4, s. 70.

żywności. Wpływa to jednak na ich szczegółowość, co prowadzi do tego, że przeciętna osoba nie jest w stanie się ze wszystkimi zapoznać. Ponadto do analizy etykiety może zniechęcać nadmiar informacji, a wielość systemów certyfikacji jakości – do zaznajomienia się z oznaczeniami. Konsumenta w błąd mogą wprowadzać niektóre regulacje prawne – niekoniecznie dostosowane do jego przyzwyczajen czy zwykłego rozumienia używanych sformułowań.

REFERENCES

- Ankiel M., Grzybowska-Brzezińska M., *Wartość informacyjna opakowań jako determinanta zakupu żywności*, „Marketing Instytucji Naukowych i Badawczych” 2020, nr 2(36)
- EFSA Panel on Biological Hazards (BIOHAZ), K. Koutsoumanis et al., *Guidance on date marking and related food information: part 1 (date marking)*, „EFSA Journal” 2020, vol. 18(12)
- Finkelstein E.A. et al., *A randomized controlled trial evaluating the relative effectiveness of the multiple traffic light and nutri-score front of package nutrition labels*, „Nutrients” 2019, vol. 11(9)
- Kapała A., *Z prawnej problematyki wyróżniania produktów lokalnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2017, nr 2(21)
- Korzycka M., Wojciechowski P., *Prawo żywnościowe jako nowa dziedzina prawa*, „Studia Iuridica Agraria” 2016, nr 14
- Korzycka M., Wojciechowski P., *System prawa żywnościowego*, Warszawa 2017
- Kowalczyk S., *Bezpieczeństwo i jakość polskiej żywności*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2014, z. 4(16)
- Kowalczyk S., Kwasek M., *Jakość żywności na polskim rynku – zagrożenia i sposoby ich eliminacji*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2020, nr 3(364)
- Kowalska A., *Problem fałszowania żywności w Polsce*, „Problemy Jakości” 2016, nr 9
- Kowalska A., Kowalski J., *Znakowanie żywności wolnej od GMO w polskim systemie prawa żywnościowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020, nr 2
- Kozik N., *Opakowanie jako narzędzie wpływania na wybory konsumentów i czytelność przekazywanych przez nie komunikatów na przykładzie ekskluzywnych wód mineralnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2019, nr 4
- Krasnowska G., Salejda A.M., *Ocena wiedzy konsumentów na temat znakowania żywności*, „Żywność. Nauka. Technologia. Jakość” 2011, nr 1(74)
- Małkowska M., Pogorzelska D., *Rynek mlecznych produktów bezlaktozowych a świadomość konsumentów*, (w:) W. Truszkowski, P.R. Sosna (red.), *Uwarunkowania bezpieczeństwa i jakości żywności w Polsce*, Olsztyn 2019
- Neal B. et al., *Effects of different types of front-of-pack labelling information on the healthiness of food purchases – a randomised controlled trial*, „Nutrients” 2017, vol. 9(12)
- Niewczas M., *Kryteria wyboru żywności*, „Żywność. Nauka. Technologia. Jakość” 2013, nr 6(91)

- NIK, *System kontroli bezpieczeństwa żywności w Polsce – stan obecny i pożądane kierunki zmian*, LLO.034.001.2020, Warszawa 2020
- Ozimek I., *Ochrona konsumentów na rynku żywności w świetle zmieniających się regulacji prawnych*, „Handel Wewnętrzny” 2013, nr 4
- Ozimek I., Szlachciuk J., Przeździecka-Czyżewska N., *Zafałszowania artykułów rolno-spożywczych w świetle regulacji prawnych oraz działań organów urzędowej kontroli żywności w Polsce*, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2017, nr 120
- Smotyja U., *Znakowanie terminami trwałości a marnotrawstwo żywności*, (w:) eadem, *Znaczenie badań nad trwałością żywności w aspekcie zapewnienia jej jakości i bezpieczeństwa konsumenta*, Poznań 2016
- Storcksdieck Genannt Bonsmann S. et al., *Front-of-pack nutrition labelling schemes: A comprehensive review*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2020
- Toma L., Costa Font M., Thompson B., *Impact of consumers' understanding of date labelling on food waste behaviour*, „Operational Research. International Journal” 2020, vol. 20(2)
- Tomaszewska-Pielacha M., Ozimek I., *Czytelność, zrozumiałość i kompletność informacji zamieszczanych na opakowaniach żywności w opinii konsumentów*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2011, nr 4(92)
- Wojciechowski P., *Cele prawa żywnościowego*, „Studia Iuridica Agraria” 2014, nr 12
- Wojciechowski P., *Informacja o braku zawartości określonych substancji w żywności w regulacjach prawa żywnościowego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2018, nr 1(22)
- Wojciechowski P., *Regulacje dotyczące informacji na temat żywności*, (w:) M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System prawa żywnościowego*, Warszawa 2017
- Wojciechowski P., *Z problematyki odpowiedzialności administracyjnej i karnej w prawie żywnościowym*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2011, nr 1(8)
- Wojciechowski P., (w:) A. Szymecka-Wesołowska (red.), *Bezpieczeństwo żywności i żywienia. Komentarz*, Warszawa 2013, komentarz do art. 73
- Zielińska D. et al., *Consumer understanding of the date of minimum durability of food in association with quality evaluation of food products after expiration*, „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2020, nr 17(5)